

**A JÖVŐ GENERÁCIÓ PROBLÉMAKEZELÉSI ÉS JÖVŐORIENTÁCIÓS
DILEMMÁI EGY HÁTRÁNYOS HELYZETŰ TÉRSÉGBEN**
PROBLEM MANAGEMENT AND FUTURE ORIENTATION DILEMMAS OF THE
NEXT GENERATION IN A DISADVANTAGED REGION

Bogárdi Tünde

PhD hallgató

Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, Szent István Egyetem

E-mail: bogardi.tunde@gtk.szie.hu

Összefoglalás

Tanulmányomban az általam 2015 tavaszán Átány, Kömlő és Tiszanána (három dél-hevesi hátrányos helyzetű település) iskoláiban végzett problémapercepció-kutatás eredményeit ismertetem. Kutatásomban a kérdés számomra az volt, hogy vajon a hátrányos helyzetű, pályaválasztás előtt álló fiatalok (a 7-8. osztályos tanulók) miként látják a saját jövőjüket, milyen tanulságokat lehet megfogalmazni az ő és az intézmény, intézményfenntartó szereplők véleményei alapján.

Abstract

In my study I shall present the results of a problem-perception related research, which I conducted at the schools of Átány, Kömlő and Tiszanána (three disadvantaged villages in South-Heves County) in spring 2015. The research intended to spread some light on how disadvantaged teenagers (seven and eight graders) see their future before making career decisions, and what conclusions could be made based on their, the institution's, and the institution maintenance officials' opinions.

Kulcsszavak: hátrányos helyzetű térségek, (spontán) szegregáció, cigányság, problémaérzékelés, jövőkép

JEL kód: I24

LCC kód: HM826

Bevezetés

A hátrányos helyzetű térségekben a társadalmi és gazdasági problémák egymást erősítik. Ma már tudjuk, hogy a megélhetési problémákkal nemcsak az előregedő társadalom, hanem az olyan fiatal korstruktúrájú helyi közösség is kedvezőtlen párosítást képez, melyben az új generáció aluliskolázott. Egyértelmű tehát, hogy az oktatás területén egyre sürgetőbb tennivalók mutatkoznak az ilyen problémákkal küszködő vidéki perifériákon. És miközben az integráció-szegregáció kérdéskörben komoly társadalmi diskurzus zajlik, a problémakezelés még mindig ellentmondásos. Ami globálisan kívánatos, az lokálisan sajnos sokszor nem működik. Úgy vélem, érdemes áttekinteni a hazai iskolarendszerben zajló (spontán) szegregálódási folyamatokat. Szükséges rámutatni, hogy a kérdés jóval túlmutat az oktatási-nevelési feladatellátás hatékonyságán. Létkérdés, hogy a felnövő fiatalok jövőképe a (spontán) szegregálódott iskolákban is élhető, távlatos képet fessen.

Anyag és módszertan

A kérdőíves felméréssel arra kerestem a választ, hogy a leszakadó, gettósodó dél-hevesi térségben található Átány, Kömlő és Tiszanána települések 7-8. osztályos, többségében hátrányos helyzetű tanulói milyen jövőképpel rendelkeznek. Vizsgáltam, hogy milyen vágyaik, terveik vannak a továbbtanulás-munkavállalás, valamint a családalapítás-gyermekvállalás terén, és felmértem körükben a településük és az ország elhagyásának szándékát is.

A felmérést 2015 tavaszán végeztem. Technikailag a kérdőívezés úgy zajlott, hogy a dél-hevesi térségben, azon belül is Átány, Kömlő és Tiszanána településeken az általános iskolák 7-8. osztályos tanulóinak körében teljeskörű lekérdezést végeztem, azaz csak a betegség vagy egyéb okok miatt a kérdőívezés napján hiányzó tanulók nem töltötték ki a kérdőívet. A lekérdezett kérdőívek száma 110, amely mintát leszűkítettem a vizsgált három faluban élő és tanuló fiatalokra, így összesen 106 kérdőív maradt. Az átányi Hanyi-menti Általános Iskolából 17, a kömlői Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola Gárdonyi Géza Tagiskolájából 48, a tiszánánai Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolából pedig 25 kérdőív érkezett. Emellett a szintén átányi Eötvös József Református Oktatási Központ Átányi Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskolából, amely a térség „elitiskolájának” is tekinthető, 16 kitöltött kérdőívet kaptam, ennek adatait azonban csak a tanulmány végén megfogalmazott következtetéseknél használom fel.

Emellett interjúkat is készítettem 2013 decembere és 2015 márciusa között. Interjúalanyaim voltak a települések polgármesterei, valamint a kérdőívezés helyszínéül szolgáló intézmények vezetői:

- Gönczi Mihály polgármester, Énekes Istvánné, az Eötvös József Református Oktatási Központ Átányi Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója és Kormos Ferenc, a Hanyi-menti Közoktatási Intézmény Általános Iskola főigazgatója (Átány)
- Turó Tamás polgármester és Bata Róbertné, a Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola Gárdonyi Géza Tagiskola igazgatója (Kömlő)
- Dr. Tóth József polgármester, valamint M. Szűcs István és Orbán Károly, a Sütő András Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatója és igazgatóhelyettese (Tiszanána)

Eredmények

Először a kérdőíves vizsgálat során megkérdezett tanulók családi hátterét mutatom be, majd a továbbtanulási-munkavállalási és a családalapítási-gyermekvállalási terveiket ismertetem. Kitérek a migrációs szándék felmérésének eredményeire is. Ezt követően kísérletet teszek a minél pontosabb helyzetkép érdekében az általam készített prominenciainterjúk alapján a hátrányos helyzetű térségek (spontán) szegregált iskoláit sújtó összetett problémahalmaz és egyes megoldási lehetőségek felvázolására.

A kérdőíves felmérés mintájának bemutatása

Fontosnak tartom a megkérdezettek és családjuk néhány általánosabb vonását is megragadni a tényleges kutatási eredmények ismertetése előtt, hiszen így válik láthatóvá az a családi közeg, amelyben válaszadóim szocializálódnak.

A megkérdezettek közt összesen 50 fiú és 39 lány volt. Egy tanuló nem válaszolt erre a kérdésre. Nyolc általánossal vagy az alatti iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók szüleinek

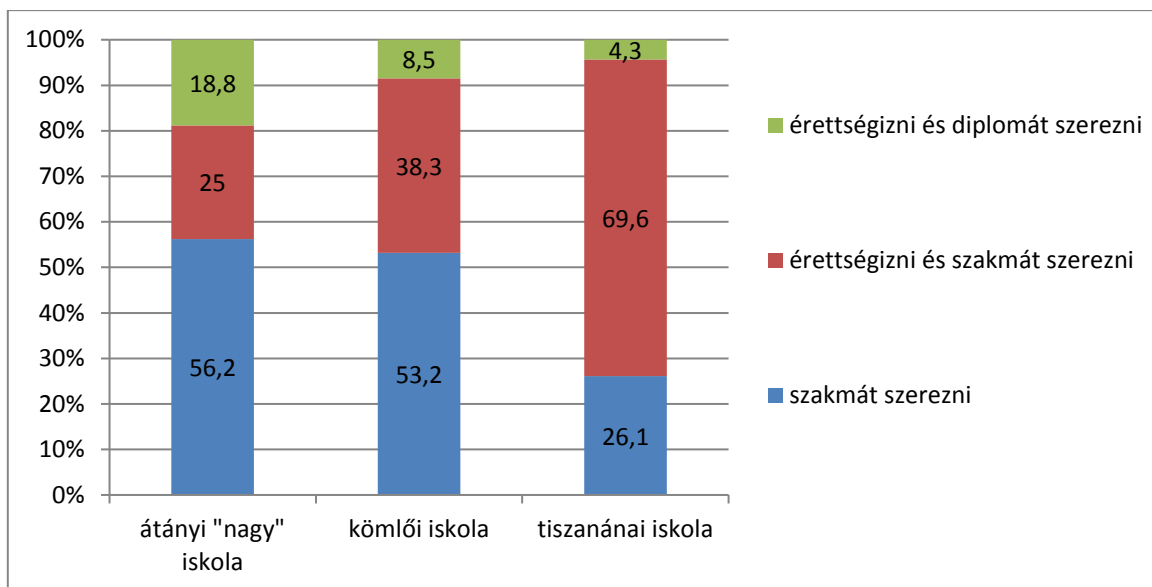
többsége (anyák esetében 71,1%; apák esetében 61,1%). Alig több mint 20% volt a középfokú iskolai végzettségű anyák aránya, az apáknál pedig ez az arány 30%. Diplomás szülőről egyik válaszadó sem számolt be. Az is beszédes, hogy viszonylag magasnak tekinthető a hiányzó adatok aránya. Hét tanuló nem tudta megnevezni az anyát, nyolc pedig az apa iskolai végzettségét. A válaszadók szüleinek foglalkozási aktivitása a 2011. évi népszámlálási adatokhoz viszonyítottan kedvezőbb képet mutat, azonban ennek oka a közfoglalkoztatás. Foglalkoztatott anyáról a válaszadók alig több mint 40%-a, foglalkoztatott apáról kevesebb mint 60%-a számolt be. Mindössze a tanulók harmada (31 fő) számolt be arról, hogy mindkét szülője foglalkoztatott. Az anyák esetében 20% feletti a GYES-en/GYED-en lévők, illetve a munkanélküliek aránya is. A megkérdezett tanulók közül minden tizedik nem tudta megnevezni az anya foglalkozási aktivitását, valamint minden negyedik az apáét. Utóbbiban valószínűleg a válaszadók rendezetlen családi körülményei is közrejátszhatnak. 45% alatti volt azok aránya a mintában, akiknek a szülei házasságban élnek, minden harmadik tanuló arról számolt be, hogy szülei élettársi kapcsolatban élnek, a válaszadók közel ötödének pedig elváltak a szülei. A tanulók kétharmada átlagosnak minősítette családjának anyagi helyzetét, negyedik ennél jobbnak vagy sokkal jobbnak tartotta, és 7,8% mondta azt, hogy rosszabb az átlagosnál. Olyan válasz nem érkezett, ahol az átlagosnál sokkal rosszabbul ítélték volna meg. (Az iskolaigazgatókkal készített interjúk alapján ezen eredmény oka valószínűleg e körülmény szubjektív érzékelése, vagyis, hogy a tanulók közvetlen környezetében átlagosnak tekintett is elmarad az országosan átlagosnak minősülőtől.) Az egy háztartásban élők átlaga 6,1 fő, leggyakrabban az öt- és négyfős háztartások a jellemzőek, azonban 10 válaszadó tíz vagy afölötti számot írt. (Mindössze egy tanuló számolt be arról, hogy édesanyjával kettesben élnek.)

Nem rendelkezem pontos adatokkal arról, hogy a válaszadók között milyen a cigány származású tanulók aránya, hiszen erre vonatkozó kérdést a kérdőív nem tartalmazott/nem tartalmazhatott. Azonban abból kiindulva, hogy a térségben egyre magasabb lélekszámmal és egyre fiatalodó korstruktúrával van jelen a cigány népesség, meglehetősen magas arányra következtetünk. A kutatásba bevont általános iskolák – az átányi református iskola kivételével – (spontán) szegregált iskoláknak tekinthetők, ahol a cigány tanulók aránya 85-100% közötti. A kivételt képező református iskolában pedig a diákok 30%-a cigány származású.

Továbbtanulási-munkavállalási jövőtervek

Vizsgáltam, hogy a válaszadók a nyolcadik osztály befejezése után milyen tervekkel rendelkeznek. A megkérdezett tanulók 44,4%-a szeretne szakmát szerezni, 42,2%-a szakmát és érettségit is szeretne, és 8,9% azok aránya, akik az érettségi után felsőoktatásbeli tanulmányokat is szívesen folytatnának. (Hárman az „egyéb” válaszlehetőséget jelölték meg, de nem fejtették ki, egy tanuló pedig nem válaszolt a kérdésre.) A szülei – korábban ismertetett – iskolai végzettségéhez hasonlóan megállapítható, hogy a mostani 7-8. osztályosok körében a szülők generációja által megszerzett iskolai végzettségénél magasabb végzettség megszerzése a cél. Kérdés, hogy mindez miként fog megvalósulni. Sajnos az iskolaigazgatók a velük készített interjúk során meglehetősen magas lemorzsolódási arányról számoltak be.

Érdekes a fenti válaszokat részletesebben is megvizsgálni. Szignifikáns különbség mutatkozik az egyes iskolák válaszadói közt a nyolcadik osztály befejezését illető jövőterveket illetően ($p < 0,5$). (1. ábra)

1. ábra: Továbbtanulási tervek a nyolcadik osztály befejezése után

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Szakmát az átányi és a kömlői iskola tanulóinak több mint fele, a tiszánánai tanulóknak több mint negyede szeretne. Érettségire azonban ez utóbbi iskolában vágnak a legtöbben, a válaszadók közel 70%-a. Az átányi általános iskola megkérdezettjei közt vannak legmagasabb arányban azok, akik felsőfokú iskolai végzettséget szeretnének. Ismerve az ott tanuló tanulmányi eredményeit, utóbbi eredmény igencsak meglepő, nem mutatkozik meg az ehhez szükséges tényleges tanulói teljesítmény.

Statisztikai módszerekkel kimutatható összefüggést nem találtam a szülők iskolai végzettsége, gazdasági aktivitása, valamint gyermekük jövőbeni továbbtanulási tervei között.

A kérdőíves felmérés során vizsgáltam, hogy a megkérdezett tanulók felnőtt korukban mik szeretnének lenni, kérve őket, hogy szakmát/foglalkozást írjanak (2. ábra). A 104 válaszadó közül 94 fő válaszolt e kérdésre, összesen 121 említést tettek, amelyekben 35 szakma/foglalkozás szerepelt. (Illetve volt néhány egyéb említés, pl. közmunkás, politikus).

2. ábra: A vágyott szakmák/foglalkozások

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés (Tagxedo)

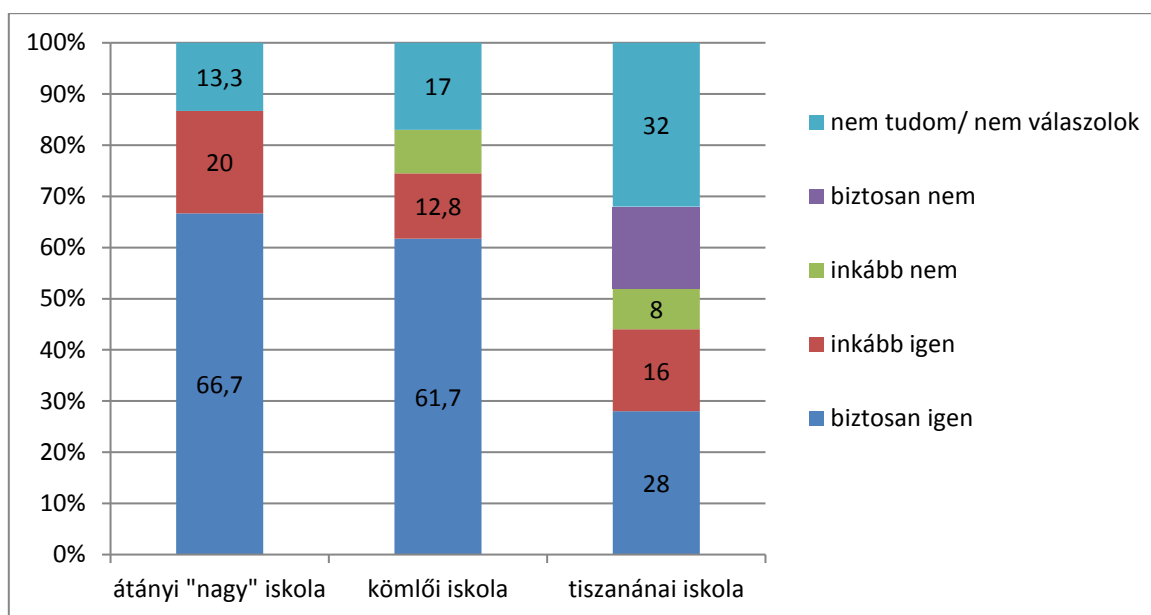
önmagában a jelenlegi általános közoktatási rendszer keretei között nem lehet megoldást találni.

Családalapítási-gyermekvállalási jövőtervek

Abból kiindulva, hogy a családtervezés a demográfiai folyamatok szempontjából kulcsfontosságú kérdés, és mert a gyermekvállalás legideálisabb kerete a házasságban szerveződő család, a kutatás során vizsgáltam, hogy a válaszadók szeretnék-e házasságban élni (akár a közeli, akár a távoli jövőben). Kifejezetten fontosnak tűnik e kérdés, ha figyelembe vesszük, hogy válaszadóim jelentős hányada rendezetlen családi körülményekkel rendelkezik.

A kutatásba bevont 7-8. osztályosok több mint 65%-a házasságban képzei el a jövőjét: a „biztosan igen”-nel válaszolók aránya 51,1%, az „inkább igen”-nel válaszolók aránya pedig 14,4%. Minden 10. válaszadó mondta, hogy „inkább nem” vagy „biztosan nem” szeretne házasságban élni. Minden negyedik megkérdezett nem tudott válaszolni e kérdésre, amely életkorukból adódóan egyáltalán nem meglepő.

Érdeemes differenciálni e kutatási eredményeket is. Összefüggést vizsgálva a válaszadók iskolájával, illetve évfolyamával megállapítható, hogy mindkettő esetében szignifikáns különbség mutatkozik ($p < 0,05$). (4. ábra)

4. ábra: Házasságkötési szándék a közeli vagy távoli jövőben

Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Az átányi és kömlői iskolák megkérdezett tanulói körében 60% felett volt azok aránya, akik mindenképp szeretnék házasságban élni, míg Tiszanánán nem érte el a 30%-ot az így vélekedők aránya. Az viszont, hogy a tanulók évfolyamával is összefüggés mutatkozik ($p < 0,05$), nem meglepő: a 8. osztályos válaszadók esetében magasabb a házasodni vágyók aránya, míg a „nem tudom/nem válaszolok” harmada a 7. évfolyamon tapasztaltnak. (Érdekes módon míg a 7. osztályos válaszadók közül senki nem mondta, hogy „biztosan nem” vagy „inkább nem” szeretne házasságban élni, a 8. osztályosok körében 18%-os arányban vannak jelen az így vélekedők.)

A szülők családi állapota azonban nem eredményez statisztikailag kimutatható különbséget a tanulók válaszaiban: mind a házasságban, mind az élettársi kapcsolatban élő szülők, mind pedig az elvált szülők gyermekei körében 50-60% között volt a biztosan házasodni vágyók aránya.

A vágyott gyermekszám esetében a három iskola esetében 2,45-ös átlagértékkel találkozunk, a válaszadó tanulók 12%-a egy, 55%-a kettő, 19%-a három, közel 8%-a négy vagy annál több gyermeket szeretne. (Hat megkérdezett pedig nem válaszolt a kérdésre.) Szignifikáns különbség ($p < 0,05$) van a válaszadó fiúk és lányok között arra a kérdésre adott válaszban, hogy összesen hány gyermeket szeretnének. Meglepő módon a fiúk esetében 2,85 az átlag, míg a lányok esetében 1,95. Szükségesnek tartom iskolánkénti bontásban is vizsgálni a kívánt gyermekszámot: mindkét átányi iskolában 2,25; Tiszanánán 2,29; Kömlőn 2,61 az átlagérték.

Összességében biztató eredmény, hogy a megkérdezett tanulók többsége –rendezetlen családi körülményei ellenére vagy talán éppen amiatt –vágyik arra, hogy házasságban éljen. Az általuk vágyott, tervezett gyermekszám bár magasabb, mint az országos mintán készült felméréseken mért, mégis jóval elmarad a szüleik által ténylegesen vállalt gyermekszámtól. Tehát válaszadóink – jelenlegi terveik alapján – úgy tűnik, nem kívánják követni a szüleik generációjának mintáját. Ez mindenképpen kívánatos, hisz ha ez meg is valósulna, megállítható lenne a nyomor újratermelődése. Felmerülhet azonban a kérdés: hogyan fog változni majd a gyermekvállalási szándékuk, mennyi lesz az általuk vállalt gyermekek száma, ha az elkövetkező években (kamaszkor, fiatal felnőttkor), szembesülnek beszűkült lehetőségeikkel a továbbtanulás, munkavállalás terén?

Migrációs szándék vizsgálat

A 7-8. osztályos válaszadók közül minden harmadik mondta azt, hogy szeretne a jelenlegi településén élni felnőttkorában is. Közel 67% volt azok aránya, akik szeretnének elköltözni. Amennyiben azonban e kérdést Magyarországra vonatkoztatva tesszük fel, megfordul a válaszadók aránya. 70% feletti arányt képviseltek azok, akik felnőtt korukban is Magyarországon szeretnének élni, és „csak” minden ötödik megkérdezett hagyná el az országot.

Nem mutatkozik szignifikáns összefüggés aközött, hogy mely településen élnek a válaszadók, illetve miként vélekednek a településük elhagyásáról. Ennek ellenére indokoltnak tartom lakóhelyi bontásban is feltüntetni a válaszokat: a Tiszanánán élő általános iskolás válaszadók 44%-a, az Átányon élők 35,5%-a és a Kömlőn élők 23,9%-a szeretne felnőtt korában is a jelenlegi településén élni. (Számos társadalmi-gazdasági mutató szerint a három község közül Kömlő van a legrosszabb helyzetben.) Kevésbé jelentős eltérésekkel, de a település elhagyásának vágyával összhangban van az országból történő elköltözés is: a tiszánánaiak 87,5%-a, a kömlőiek 71,7%-a és az átányiak 73,3%-a vélekedett úgy, hogy nem szeretne elköltözni az országból felnőttkorában.

A válaszok tükrében a térségben és/vagy az országban maradni vágyókat elsősorban a családi, rokoni, baráti kötelékek és a hazaszeretet, a szülőfaluhoz és/vagy Magyarországhoz való kötődés motiválja, míg az elvagyódást, az elvándorlás szándékát leginkább a munkalehetőségek hiányával magyarázták a 7-8. osztály válaszadók. Emellett a szegénységet és a rossz közbiztonságot említették többen.

Azon általános iskolai tanulók körében, akik nem szeretnének felnőtt korukban is a mostani településükön élni, vizsgáltam, hová költöznének el. A legmagasabb említésszámmal a

megyeszékhely, Eger (24 említés) és a főváros, Budapest jelent meg (19 említés), amelyeket a járásközpont, Heves követ három említéssel. Összesen hét említést kapott a külföld (csak „külföld” válaszként, illetve Németország és Kanada megnevezésével). Akik nem szeretnék felnőtt korukban Magyarországon élni, leggyakrabban német nyelvterületeket említettek (Németország 9, Ausztria 2 említés). Három válaszadó „külföld”-öt írt, és egy-egy említést kapott Nagy-Britannia (Londont írt a válaszadó), Hollandia és Kanada is.

A dél-hevesi belső periférián hátrányos helyzetű falvaiban élő és tanuló válaszadók jelentős többsége, közel 70%-a tehát szeretne elköltözni felnőttkorára a falujából. Ez mindenképp jelzés értékű, bár ténylegesen elköltözni valószínűleg jóval kevesebben fognak.

Oktatási-nevelési kihívások a (spontán) szegregált iskolákban

E problémakör megértéséhez először is szükségesnek tartom a kutatásba bevont három település, Átány-Kömlő-Tiszanána példáján vizsgálni a szegregálódási folyamatokat. A cigány népesség településen belüli aránya Átányon és Tiszanánán 30-40%, Kömlőn pedig 70%. A fiatal korosztályokban ennél is magasabb. Ahogyan e folyamatra Győri-Nagy (2003, 5) rávilágít: „az előregedő magyar törzslakosság mellett a helyi cigány kisebbség növekedett generációs többséggé a szülőképes nemzedékek zömében.” Vagyis előbb-utóbb a demográfiai folyamatok alapján egyértelmű, hogy e falvak iskoláiban többségbe kerülnek a cigány tanulók. Az egyik interjúalanyom, aki jelenleg egy lényegében 100%-ban cigányiskola igazgatója, beszámolt arról, hogy „azt tapasztaljuk, hogy ha a 30%-ot eléri a cigány tanulók száma, a magyarok elkezdnek menekülni és megfordul az arány”. Azaz az érzékenységi küszöb elérésével hihetetlen gyorsasággal rendeződött át az iskolák összetétele a vizsgált térségben. Különösen úgy, hogy Átányon 2004-ben létrehoztak egy egyházi iskolát, alternatívát teremtve a „meneküléshez”. Más szempontból az is igaz, hogy az egyházi iskola jelenléte meg tudta nyugtatni azokat a szülőket, akik úgy vélték, hogy még a család is elköltözik a településről, ha a gyerek számára nem lesz biztosítható a megfelelő oktatási feltétel. A kívülálló szemével az egyházi iskola létrehozása egyfajta menekülési útvonal létrehozásának is tekinthető. Az elmondások szerint a szülők mindenképp elvitték volna gyermekeiket, ha kell, akkor lakóhelyet is váltottak volna a problémák miatt. Az ő véleményük szerint épp ez volt, ami szolgálta, hogy értékteremtő családok ne hagyják el a települést. A létrejött református iskolába természetesen nem csak magyar gyermekek járhatnak. A többi iskola szempontjából azonban problémát jelent, hogy – mind a magyar, mind a cigány származású – jobb képességű diákokat szüleik az átányi református iskolába íratják. Ebből következően a vizsgált települések iskoláiban egy olyan kontraszelektált tanulói közösség jön létre, ahol még koncentráltabban jelennek meg a problémák.

Nélkülözhetetlen annak összegzése, hogy e (spontán) szegregált iskolákat milyen szerteágazó problémahalmaz jellemzi az általam készített interjúk alapján. Ezek ismertetésekor nem törekszem teljességre, de kísérletet teszek arra, hogy minél sokrétűbben ábrázoljam az elhangzottakat.

Ezen iskolák tanulóinak jelentős hányada küzd szocializációs hiányosságokkal. Esetükben a család nem tudott megfelelő háttérrel biztosítani, így a gyermekek már gyakorlatilag behozhatatlan hátrányokkal kerülnek az általános iskolába. Az egyik interjúalanyom szerint elsős tanulóik általában az óvodai középső csoportnak (4-5 éves korosztály) megfelelő szinten vannak, sőt olykor onnan kell indítani az iskolai nevelést, hogy hová kell menni, ha wc-re akar menni. („Simán előfordul, hogy visszajönnek szünet után, és ha az udvaron wc-re kell menni,

akkor – nem ez az általános, de – van egy-kettő, aki simán letolja a nadrágját és belebújik a bokorba.”)

Szinte értelemszerű, hogy ezek az iskolák az országos kompetenciaméréseken rosszul teljesítenek, alulmaradnak még a kistelepülések általános iskoláinak országos szintjén is, bár „rengeteget fejlődnek ezek a gyerekek, de nyilván önmagukhoz”. A felmérés pedig nem ezt, hanem egy országos szintet hivatott mérni, a tanulók szociokulturális háttérét felmérni szándékozó családi háttérindex pedig csak akkor tud megjeleni az eredmények értékelésénél, ha azt a tanulók szülei otthon kitöltik (és jól értelmezik a kérdéseket). Megtörtént eseteket hozott fel példának egyik interjúalanyom, aki elmondta, a tanuló szülei bejelölték, hogy 100 könyvük van otthon, mert nagyjából ennyi lehet gyermekeik iskolai tankönyveinek száma. Egy másik tanuló pedig arról számolt be, hogy családjával rendszeresen szokott kirándulni/nyaralni járni, a „hová” kérdésre viszont az volt a válasz, hogy a Penny-be (szupermarket).

A tanulmányi teljesítménnyel, a kompetenciamérések eredményeivel összefüggésben indokolt kitérni a vizsgált iskolák továbbtanulási statisztikáira. Visszautalva a kérdőíves felmérésre, látható, hogy majdnem minden tizedik tanuló diplomázna, és 40% felett volt azok aránya, akik érettségit és szakmát szeretnének. Ezt a képet árnyalják az iskolaigazgatókkal készített interjúk. Volt, aki arról számolt be, hogy gimnáziumba évek óta nem kerül tőlük tanuló, az utóbbi időben már az Arany János Tehetséggondozó Program keretein belül sem. A nyolcadik osztály elvégzése után a középiskolák szakiskolai részében tanulnának tovább diákjaik, de 30-40%-uk vagy be sem iratkozik, vagy az első hónapokban lemorzsolódik. Egy másik interjúalanyom az átlagos végzős évfolyam létszámára vetítette ki mindezt. Idézve az elhangzottakat: „Ha 30 gyerek kikerül, akkor abból azért úgy kell számolni, hogy 12-nél több nem végzi el a középiskolát. Családot alapítanak, látom már őket közmunkázni, nagyon hamar születik gyerekük.” Ennek okát nem abban látja, hogy nem megfelelő felkészítéssel mentek, hanem hogy a szülő sem figyel oda. Voltak például, akiknek a családja nem vette meg/ nem tudta megvenni a diákbérletet a távolsági buszra. A következmények pedig egyértelműek: „a középiskolában nem vacakolnak: megvan az 50 hiányzása, igazolatlanja, betöltötte a tanköteles kort, kész, megszüntetik a tanulói jogviszonyt”. A konklúzió tehát: „úgy könyvelik el ezeket az iskolákat, hogy a munkanélküliek tömegét képezzük”.

Az iskolákban az interjúalanyaim beszámolóí szerint más módon is megjelennek a devianciák. A dohányzás például tipikus ügy az általános iskolákban, és előfordul az is hogy a diákok elhozzák otthonról a szülei gyógyszereit és azt szedik be. A hivatalaikban megkeresett interjúalanyaim kevésbé vagy egyáltalán nem számoltak be ugyanakkor alkohol- és drogfogyasztásról. Mindemellett azonban terepkutatási tapasztalataim alapján kijelenthető, hogy e falvak fiataljainak körében egyre inkább terjed a kábítószer-fogyasztás. A viszonylag olcsón – gyakran még az alkohalnál is olcsóbban – beszerezhető, bizonytalan származású, összetételű dizájner drogok rendkívül divatosak a szegény társadalmi csoportok fiataljai körében.

Az iskolaigazgatók többsége felhívta a figyelmet a szakemberhiányra. Volt, aki hosszan sorolta: szükség lenne saját logopédusra, saját gyógypedagógusra, nagyon szeretnének egy iskolapszichológust, és a differenciált oktatás megvalósításához pedagógiai asszisztensekre is szükség lenne. Szaktanári ellátottságuk jó, de az intézményvezetőt idézve: „ezeknek a gyerekeknek nem biztos, hogy a szaktanárookra van a legnagyobb szükségük”. A másik iskolában a tanári kar is hiányos, megtudtam, hogy az elmúlt évek kötelező feladatainak növeléséhez (pl. mindennapi testnevelés, erkölcsstan órák, az egész napos kötelező iskolai

tartózkodás) nem rendeltek plusz humánerőforrást. Ugyanazzal az oktatói létszámmal kénytelenek mindezt ellátni, mint korábban.

Ezen iskolákban általában formálisan van gyermekvédelmi felelős, ahogy interjúalanyom mondta, „van, mert lennie kell”, azonban ő is szintén heti 32 órában tanít. Az iskola tehát túlterhelt és eszköztelen. A pedagógusok pedig a tanárképzés során e problémahalmaz kezelésére nem kapnak felkészítést. A szociális ellátórendszer ugyancsak nem tudja kellő mértékben segíteni az iskolákat. Ahogyan Farkas (2012,269) fogalmaz: a „szociális konfliktusok konkrét megjelenési formáival a lokális ellátórendszerek konfrontálódnak”. Ez az ellátórendszer azonban szakember-hiánnyal küzd. „Nem egyszerű ebbe a térségbe már tanárt hozni” – mondta az egyik interjúalanyom, de a dél-hevesi humán ellátórendszert vizsgáló kutatásom során hasonló tapasztalatokról számoltak be interjúalanyaim (Bogárdi, 2014). Jól példázza mindezt, hogy Kömlőn az iskolai kutatásom idején (2015 tavaszán) csak helyettesítéssel tudták megoldani a gyermekjóléti szolgáltatást, így a faluban heti egy napot töltött családgondozó. Érdemi tevékenységet végezni ennyi idő alatt lehetetlen, sőt ez még a „tűzoltásra” sem elegendő.

Az interjúkból egyértelműen látható, hogy összetett a problémahalmaz. Csak összehangoltan lehetne kezelni. De az interjúalanyaim elmondása szerint is hiányzik a megoldásokból a rendszerszemlélet. Vannak állami, önkormányzati, egyházi, valamint civil intézmények/szervezetek, amelyek lényegében ad hoc módon – az aktuális megnyert pályázatok alapján – igyekeznek eredményeket elérni. A segítő szándék természetesen dicséretes, de kevés.

Az az intézményrendszer pedig, amely hivatott lenne kezelni mindazon problémákat, amelyek már túlmutatnak a segítségnyújtás kérdéskörén, jelenleg nem működik megfelelően: „a hatóságok részint tehetetlenek, részint nincsenek is a helyzet magaslatán”. – hangzott el az egyik iskolaigazgatótól.

Következtetések

Az átányi, kömlői és tiszánánai (spontán) szegregálóknak tekinthető általános iskolák 7-8. osztályos tanulóinak körében végzett kérdőíves felmérésem alapján pozitívnak tekintendő, hogy a megkérdezett tanulók körében a szülők generációja által megszerzett iskolai végzettségénél magasabb végzettség megszerzése fogalmazódott meg. Az interjúalanyok elmondása alapján azonban ezek a tervek a tapasztalatok szerint csak ritkán valósulnak meg. Az első fontos következtetésem, hogy nem teljesen igaz az a sokszor fölemlgetett gondolat, hogy a hátrányos helyzetű térségek fiataljainak nincs jövőképük. Tapasztalataim szerint nem jövőképük nincs, hanem olyan háttér, ösztönző- és egyéb eszközrendszer nincs, aminek révén a tervek valóra válthatókká lennének...

Az általam végzett felmérés alapján úgy tűnik, hogy a hátrányos helyzetű települések állami általános iskoláiban eluralkodóban van a deviancia a tanulók körében, ami elűzi ezekből az iskolákból mindazokat, akik ambíciókkal rendelkeznek. A jelenség szegregált cigány-iskolák kialakulásához vezet. Itt fontos azonban kiemelni, hogy a szegregáció kialakulásának okai között nem mondható, hogy az etnikai szempontok dominálnának, A deviancia eluralkodásától való félelem váltja ki a menekülési reflexet. Ezt bizonyítják az általam vizsgált térségben tapasztaltak is, miszerint a 2004-ben megnyílt átányi református iskola által beiskolázott gyermekek nem csupán Átányról, hanem a környező településekről, és nem is csupán a többségi társadalomhoz tartozó környezetből valók. A szegregált iskolák létrejöttében úgy vélem tehát,

rosszul értelmezett a probléma akkor, amikor kizárólag a cigány-magyar együttélési problémák szintjén akarják mindezt kezelni.

A felmérésem alapján riasztónak tűnik a migrációs szándék. Akkor is, ha reálisan erre a legtöbb megkérdezettnek vélhetően nem lesz majd módja. Ebből a tényből az a következtetés vonható le, hogy a most még gyermekkorú új generáció későbbi foglalkoztatási problémája térben koncentráltan fog megjelenni, ami – tekintve a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok nagy arányát – még tovább feszülő gazdasági, társadalmi konfliktusokat sejtet.

Ugyancsak fontos kiemelni, hogy a hátrányos helyzetű térségek társadalmi problémáinak, ilyenformán a jövő generáció kérdéseinek jelentős része is sok esetben etnikai színezetű problémaként jelenik meg. Az általam vizsgált dél-hevesi térségben pedig ez egyértelműen igaz. A helyi társadalom jövőkérdését alapvetően befolyásolja a cigány kisebbség létszámának alakulása. Mivel igen nehezen mérhető pontosan a cigányság lélekszáma, ezért általában becslésekre hagyatkozunk. Fontosnak tartom kiemelni Forgács István (id. Tompos 2015) romaügyi szakértő számítását, akinek véleménye szerint az össznépeességben belül 8-9% a cigányság aránya, de a 10 év alatti korosztályban ennek duplája, az öt év alattiak körében pedig ez az arány 20% feletti. Kirajzolódik tehát a folyamat, amely során a „roma népeesség dinamikus létszámbővülése csökkenő országos népeességben valósul meg” (Tóth-Hablicsek, 2009, 36). Ezzel összefüggésben érdemes odafigyelni arra is, amit Papp Z. Attila (id. Tompos, 2015) kisebbségkutató közöl, miszerint ma közel 300 iskolában haladja meg a cigány tanulók aránya az 50%-ot. Ezen eredmény az országos kompetenciamérés során kapott becslült adatokon alapul. Jelenleg e kutatás szerint Nógrád (34,3%) és Borsod-Abaúj-Zemplén (32,8%) megyékben a legmagasabb a cigány származású tanulók aránya, majd ezeket Szabolcs-Szatmár-Bereg (28,7%), Heves (22,5%), Somogy (22,1%) és Jász-Nagykun-Szolnok (20,4%) megyék követik.

Mindebből egyértelműen következik, hogy a foglalkoztatás-, oktatás- és kisebbségpolitikai kérdések bizonyos problémák orvoslásában együtt értelmezendők és kezelendők. Az egymástól függetlenül végzett reformok bennük legfőbb részeredmények eléréséhez elégségesek, a végső megoldás kialakítását nem szolgálják.

Irodalomjegyzék

1. Bogárdi T. (2014): Az átányi humán ellátórendszer – szociális, egészségügyi és oktatási helyzetkép. Acta Regionis Rurum 8. kötet. 98-109. p. ISSN 1789-5588
2. Farkas P. (2012): A szeretet civilizációjáért. Társadalompolitika – szociálpolitika – családpolitika és a keresztény társadalometika. L'Harmattan Kiadó, 524. p., 268-272. p., ISBN 978-963-236-591-6
3. Győri-Nagy S. (2003): Jövőkép(esség)ek. 287. p., Kölcsey Intézet, ISBN 963 210 241 X
4. Tompos Á. (2015): Becsülhető a roma tanulók aránya a magyar iskolákban.
<http://mno.hu/belfold/becsulhető-a-roma-tanulok-aranya-a-magyar-iskolakban-1280755>
(letöltés dátuma: 2015. május 3.)
5. Tóth P. P. – Hablicsek L. (2009): Népesedési helyzetünk. Demográfiai kihívások és az azokra adható szükséges és lehetséges válaszok a 21. század első felében.
<http://www.noha.kinos.hu/html/010/010002.pdf> (letöltés dátuma: 2015. április 26.)